

Wereldwijde samenwerking is geen utopie

Hoe moeten wij tot wereldwijde samenwerking komen om zo het hoofd te bieden aan vele uitdagingen waarvoor de wereld zich gesteld weet? Klimaatopwarming, armoede, conflict, migratie, overbevolking; ze vormen een vicieuze cirkel waar we op lokaal niveau niet uit kunnen komen. Michael Vlerick denkt, schrijft, spreekt en doceert hierover en hij laat zien dat samenwerken in de natuur van de mens zit. Ook op wereldschaal hoeft dit geen utopie te zijn. Gelukkig maar, want we staan op een tweede kantelpunt in onze geschiedenis, zo legt hij uit in zijn boek *De tweede vervreemding*.

Auteur: Jikke de Ruiter

Het eerste kantelpunt ontstond zo'n 12.000 jaar geleden. De mens ging zich, na eerst als nomade geleefd te hebben, vestigen en het land bewerken, met als gevolg een enorme bevolkingstoename. Dit was de oorzaak van de eerste vervreemding van onze natuurlijke samenleving. Waar we van oorsprong geprogrammeerd zijn om te leven in groepen van zo'n honderdvijftig individuen, moesten we nu leren samenwerken en leven in veel grotere gemeenschappen. Conflicten, voorheen voornamelijk tussen groepen, ontstonden nu ook tussen individuen binnen groepen. Dit vroeg om een nieuwe oplossing. De intuïtieve, aangeboren moraal van wederkerigheid en rechtvaardigheid alleen volstond niet meer. Instituties werden in het leven geroepen om de boel bij elkaar te houden en machthebbers werden op de troon gezet om daarop toe te zien. De welvaart en daaraan gekoppelde innovatie namen toe: het wiel, het kompas, de drukpers. De menselijke cultuur evolueerde.

In onze tijd is er weer een kanteling gaande. Waar eerst de groepen waarin we samenleefden groter werden, hebben we nu te maken met een samensmelting van die grote groepen. Het globale tijdperk is aangebroken, mogelijk gemaakt door de snelle innovatie van transport- en communicatietechnologieën. Niet alleen mensen, goederen en informatie, maar ook problemen worden gedeeld door groepen die economisch en politiek afhankelijk van elkaar zijn geworden.

Logischerwijs vraagt dit om globale samenwerking, maar deze is evolutionair gezien nogal problematisch. Onze morele intuïtie schiet tekort – die richt zich vooral op mensen in onze dichte omgeving, niet op wildvreemden uit andere culturen – en onze politieke structuren (naties) cementeren die groepen verder. We doen ons best om op globaal niveau dingen te regelen, zoals het aanpakken van de klimaatcrisis, maar echt succesvol zijn we daar momenteel nog

Over Michael Vlerick...

Michael Vlerick is wetenschapsfilosoof en docent aan de universiteit van Tilburg. Hij onderzoekt hoe we actuele wereldproblemen kunnen kaderen tegen de achtergrond van onze evolutionaire geschiedenis, en of de sleutel tot mogelijke oplossingen niet daarin besloten ligt. Hij studeerde in Namen, Leuven, Caïro en promoveerde aan de universiteit van Stellenbosch in Zuid-Afrika. Vlerick onderzoekt moraal en religie, innovatie en mondiale samenwerking. In zijn boek *De tweede vervreemding: Het tijdperk van de wereldwijde samenwerking* beschrijft hij naar aanleiding van de evolutie van de mens hoe wij ons soort verder moeten ontwikkelen om tot globale samenwerking te komen. Hij werkt dit concreet uit in zijn voorstel voor een globale deliberatieve democratie met burgerraden als vehikel.

niet in. Ieder houdt vast aan de kortetermijnbelangen van de eigen groep en heeft zijn eigen cultuur en daaruit voortkomende regels. We vallen met andere woorden terug op onze primair evolutionaire overlevingsstrategie als groepswezen in een competitieve context: het tribale denken, 'eigen groep eerst'. Tenzij competitie met groepen van buitenaardse wezens in onze nabije toekomst ligt, zal een samenwer-

kingsverband dat de hele mensheid behelst dus niet vanzelf tot stand komen. We moeten de evolutie een handje helpen en het heft in eigen handen nemen.

En dat begint bij bewustwording. Een wereldwijde samenwerking vraagt niet alleen om gemeenschappelijke doelen en een passend narratief, maar ook om een belangrijke competentie die in ons onderwijssysteem al te vaak over het hoofd wordt gezien: reflecteren over de samenleving. Dat doen we niet automatisch en moeten we dus leren.

Daarnaast is onze parlementaire democratie 'op' aan het raken. Politiek eigenbelang resulteert in tribaal en kortetermijndenken. Democratische innovatie is nodig; een waarin de burger zelf aan zet is. Vlerick en zijn landgenoot Van Reybroeck pleiten voor 'de burgerraad' als vehikel om tot een globaal sociaal contract te komen en een actieplan dat daaruit volgt uit te stippelen. Deliberatieve burgerraden zijn geen vrijblijvende, idealistische groepjes van mensen die zo nu en dan met elkaar van gedachten wisselen. Nee, het zijn georganiseerde lokale, nationale en globale instanties die een representatieve groep vormen en via kennis en reflectie komen tot antwoorden op grote vragen. Zo zetten we een belangrijke stap naar wereldwijde samenwerking en zo gaan we met succes in op de uitdaging waar 'de tweede vervreemding' ons voor stelt.

Reflectie

Je hebt een hoopvol boek geschreven.

Michael Vlerick: "Er zijn veel redenen om hoopvol te zijn. Mensen ervaren vaak achteruitgang als ze het nieuws bekijken en een krant openslaan, maar op vele vlakken gaat het steeds beter: er is steeds minder extreme armoede in de wereld en er is steeds minder conflict tussen groepen. Dat wil uiteraard niet zeggen dat er geen grote uitdagingen zijn, die zijn er wel en dan denk ik in de eerste plaats aan klimaatverandering. Maar we moeten ons bewust zijn van de vooruitgang die we geboekt hebben en van de drijvers van die vooruitgang. Een van de drijvers is reflectie. Kri-

tisch, autonoom denken over de samenleving is in de geschiedenis, zoals tijdens de Verlichting, steeds samengegaan met een verhoogde levensstandaard (dankzij ontwikkelingen in de wetenschap) en met meer verdraagzaamheid. Dat is een belangrijke vaststelling. Inmiddels leven we in veruit de meest welvarende en vredesvolle tijd in de geschiedenis van de mensheid. Dat hebben we in de eerste plaats te danken aan het autonoom en baanbrekend denken van mensen die ons vooraf zijn gegaan."

Feitelijk klopt dit, maar het voelt anders. De noodklokken luiden.

"Dat komt door twee zaken: enerzijds speelt er de 'negativity bias'. We zijn, net als andere diersoorten, aandachtiger voor bedreigingen dan voor zaken die goed gaan. Ook dat heeft een evolutionaire reden: bedreigingen missen in de omgeving kon fatale gevolgen hebben voor onze voorouders. Daarnaast zijn de verbeteringen gradueel. Armoede bijvoorbeeld is niet van de ene op de andere dag opgeheven, maar stelselmatig teruggedrongen. Daar gaan jaren overheen en het valt daardoor niet op. Vandaar dat we doorgaans een pessimistisch wereldbeeld hebben terwijl dat feitelijk niet gerechtvaardigd is."

Tribalisme

Jouw boek is uitgekomen voordat de coronapandemie uitbrak. Heeft de crisis nog iets veranderd in je analyse?

"Het beklemtont nog maar eens welke ver-gaande globalisering we hebben bereikt. We zagen dat epidemieën voor de negentiende eeuw (toen het proces van globalisering echt op gang kwam) zich traag, als inktvlekken uitbreidden. Deze pandemie is ontstaan in een provincie in China en na drie, vier maanden heeft ze de hele wereld veroverd. Verder is het niet enkel een globaal fenomeen; het is ook een door en door globaal probleem. Je kunt het lokaal niet oplossen. Het vraagt om een globaal gecoördineerd beleid, net zoals dat geldt voor die andere belangrijke problemen waar we voor staan: klimaat, migratie, armoede. Maar

opnieuw, daarvoor moeten we voorbij een belangrijke hindernis: het tribalisme. En ook dat zagen we tijdens deze crisis duidelijk de kop opsteken: naties hamsterden geneesmiddelen en mondkapjes en nu doen ze hetzelfde met vaccins. Die worden massaal aangekocht door rijke landen en behouden voor de eigen groep, terwijl we deze net zo snel mogelijk mondiaal moeten uitrollen om de pandemie de kop in te drukken.”

Er lijkt juist nu sprake van een tegen-gestelde beweging ten opzichte van de mondiale coöperatie die nodig is. Het tribale denken uit zich zelfs bij de groep gevaccineerden en niet-gevaccineerden. Heb jij ook nu nog hoop?

“Ik denk dat we nog steeds optimistisch kunnen zijn. Als eerste moeten we erkennen dat die mondiale samenwerking er wel kwam op wetenschappelijk vlak: wetenschappers over heel de wereld bundelden hun kennis. Dat zorgde ervoor dat we in een recordtempo veilige en werkzame vaccins ontwikkelden. Dat toont de kracht van wereldwijd samenwerken. De gedeelde bedreiging heeft ons als mensheid in zekere zin ook samengebracht en geactiveerd om actie te ondernemen. Hopelijk behouden we dat momentum en houden we vast aan die krachtadigheid om zo het probleem van klimaatverandering aan te pakken. Binnen twintig, dertig, honderd jaar kunnen we misschien terugkijken naar de coronacrisis als de katalysator voor een sterker wereldwijd samenwerkingsverband.”

Democratie

Polarisering binnen de samenleving staat daar in schril contrast mee.

“Dat krijg je als de bevolking voor een ja-nee beslissing staat: mensen die hevig tegen vaccinatie zijn en mensen die voor zijn. Het wordt ook in de hand gewerkt door ons democratisch systeem, waarin partijen vaak tegen-gestelde standpunten innemen en dan een zo groot mogelijk deel van het electoraat daarvan proberen te overtuigen. Dat zorgt voor mindere

betrouwbare informatie en polarisering. Dat zie je zeker bij referenda – zoals het referendum dat de Brexit voorafging – waarbij twee kampen elkaar bestrijden en er vaak manipulatieve informatie wordt verstrekt aan de kiezer. Onze nationale democratieën zijn voor verbetering vatbaar.”

Je pleit voor de deliberatieve democratie in de vorm van burgerraden. Wanneer burgers in goed georganiseerde groepen en nadat ze goed geïnformeerd zijn met elkaar in dialoog gaan, dan zal de polarisatie verminderen en zullen antwoorden ontstaan op de grote problemen.

“Daar lijkt het wel op. We hebben het onderzocht in België; een toch wel zeer gepolariseerd land. Daar is een burgerraad opgezet, de G1000 genaamd. Burgers die plaatsnamen in deze burgerraad werden steekproefsgewijs hiervoor gekozen. En wat blijkt: als mensen op een neutrale wijze worden geïnformeerd over een kwestie en er is een moderator om het gesprek dat volgt te begeleiden, dan blijkt dat ze extreme opinies vaak laten varen en meer en meer in het centrum komen. Het luisteren naar andere standpunten en het moeten rechtvaardigen van de eigen standpunten aan mensen met andere belangen en meningen, zorgt ervoor dat we genuanceerder gaan kijken. Dat doen we echter niet spontaan; we omringen ons liever met mensen die hetzelfde denken waardoor we onze standpunten bevestigd zien en steeds overtuigender worden van ons eigen gelijk.”

Burgerraden

Het moet goed gemodereerd worden, willen burgerraden functioneren?

“Inderdaad. Mensen moeten een voor een aan het woord kunnen komen en er moet met respect worden geluisterd en gesproken. Dat is nodig zodat iedereen zich goed verstaanbaar kan maken. Het argument dat je vaak krijgt tegen burgerraden is dat ze gedomineerd zullen worden door hoger opgeleide activisten die anderen onder de tafel praten. Wat ik van

onderzoek daarover heb opgestoken, is dat als het goed gemodereerd wordt hier geen sprake van is. Mits een goede omkadering verloopt het redelijk evenwichtig.”

Is het deelnemen aan zo'n burgerraad een vorm van vrijwilligerswerk?

“Nee, integendeel. Het is juist belangrijk dat mensen voor deelname aan de burgerraad vergoed worden. Anders komen er vooral activistische idealisten op af en die vormen geen representatieve groep. Mensen met verschillende achtergronden en overtuigingen zorgen nu juist voor bijzonder goede voorstellen waarin mensen zich herkennen kunnen. Een dergelijke vorm van ‘wisdom of the crowd’ komt voort uit voldoende diversiteit in de groep. De tijd moet ook vrijgemaakt kunnen worden, niet als verlof, maar als werktijd. Van Reybrouck en collega's hebben een voorstel uitgewerkt voor het integreren van een burgerraad in de Verenigde Naties. Dat komt neer op een investering van zo'n vier miljoen euro per jaar. Voor een instelling als de VN moet dat geen probleem zijn.”

Wat is de status nu?

“Het fenomeen van de burgerraden zit enorm in de lift. We hebben Volt in Nederland en Macron, die in Frankrijk naar aanleiding van de opstand van de gele hesjes een burgerraad heeft laten opzetten. België heeft een permanente burgerraad opgericht in het Duitstalige gedeelte. En we zien veel experimenten met burgerraden rond bepaalde thema's op stateniveau, zoals Ierland heeft gedaan rond het thema abortus, en op lokaal niveau. Ook is er een globale burgerconsultatie geweest over de klimaatkwestie. Spijtig genoeg kreeg deze niet de verdiende aandacht. Het doel is om van die eenmalige burgerconsultatie een jaarlijkse burgerraad te maken.”

Je moet dus een lange adem hebben.

Wat motiveert jou?

“Ik ben in de eerste plaats academicus, denk er graag over na en wissel graag ideeën uit, maar ik vind het allemaal te vrijblijvend als het daar-

bij blijft. Ik wil me inzetten om die gedachten te verwezenlijken en zo een positieve invloed op de samenleving te hebben.”

Coach

Hoe kunnen wij als begeleidingskundigen hieraan bijdragen?

“Ik denk dat iedereen die op de een of andere manier betrokken is bij opvoeden en onderwijs een heel belangrijke rol kon spelen. Het belang van kritisch denken en een goede opleiding is heel groot. Leren om kritisch te denken is essentieel voor een goed functionerende samenleving. Zelfs in niet-democratische landen zie je dat wanneer mensen beter opgeleid worden de autocraten niet zomaar met alles weggomen.”

“Maar opleiding alleen is niet voldoende. We moeten kennis over de samenleving ontwikkelen en op grond daarvan reflecteren over wat nodig is. Het primair onderwijs zou hier al mee moeten beginnen. Wanneer we jongeren kritisch leren reflecteren over de samenleving en morele kwesties, dan immuniseren we ze voor tribale ideologieën ('eigen groep eerst') en zetten we een belangrijke stap naar een duurzame en rechtvaardige mondiale samenwerking waar het belang van alle stakeholders (inclusief toekomstige generaties en andere diersoorten) gediend wordt. Coaches zijn kundig in reflectie. Maar daar waar het nu vaak gaat over reflectie op het 'zelf', zou het bijzonder goed zijn om dat aan te vullen met een reflectie op de samenleving en welke rol we daarin kunnen spelen.” ■

Jikke de Ruiter is communicatietrainer, coach, initiatiefnemer van het Platform Autonome Coaches (PAC) en adviesraadslid van het Tijdschrift voor Coaching. www.jikkederuiter.nl

Referentie

- Vlerick, M. (2019). *De tweede vervreemding: Het tijdperk van de wereldwijde samenwerking*. Tiel: Lannoo.